

«Frantzesetik hüskarala bihürtü nianian obra hau,
andere Margaitera joan nintzan eskentzera,
ta bezuzendaren bere eskietan ezartera» (44v).

«Jüsef, libürü lodienak eztütük fama handiena dütienak,
ez etare eskiribazalia aberasten dütienak.
Libüria bakoitza izan baliz, banio zertzaz emenda,
bena beste hirurekila josirik,
mereximentü haboro balima eziez inplegü dikek» (45r).

Jüsef Egiategi

I. SARRERA

Koro SEGUROLA AZKONBIETA
Egan aldizkariaren zuzendaria

1. Aurkezpena

Jüsef Egiategi¹Argien Mendeko idazle zuberotarraren *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza* jatorrizko eskuizkribuaren edizioa dakargu *Eganeko* ale honetan, iaz aldizkari berean agindu genuen bezala (Segurola & Ugarte, 2021, 121. or.). Hona lehen orrialdean ageri den izenburu osoa: *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza. Liburu hirourguérréna. Etchéco anderé huscalduna, etchaltéco lanétzas jakinturic aberatz guerthuren déna.*

Eskuizkribuaren lehen orrialde horren oinean 1782an Pauen argitaratu zela aditzera ematen da, baina ez da eskuizkribu horren, ezta Egiategiren beste ezein obraren, jatorrizko argitalpenik ezagutzen. Frantziako Iraultzak mende

[1] Grafia gaurkotuan erabili dugu testuan zehar. Irizpide bera jarraitu dugu beste autore batzuk aipatzean ere (Akesolo, Berriotxo, Irigarai...), erreferentzian izan ezik.

laurdeneko etenaldia eragin zuen zubererazko testuen ekoizpenean, eta agian eten horrek zerikusia izan zezakeen eskuizkribu honen argitalpenarekin, erlijio testua ez izan arren; areago, 1782 eta 1812 bitartean, salbuespenen bat gora-behera, ez dirudi zubererazko libururik argitaratu zenik (Padilla-Moyano, 2017, 57. or.).

xx. mendeko 60ko hamarkadan egin zen Egiategiren lanen jendaurreko aurkezpena, alde batetik, Txomin Peillen euskaltzainak Frantziako Liburutegi Nazionaleko (BNFko) eskuizkribu zeltiko eta euskaldunen funtsean gordetzen diren Antoine d'Abbadieren paperen artean *Lehen liburua edo filosofo huscaldunaren ekheia* aurkitu zuelako eta, bestetik, Gipuzkoako Foru Aldundiak *Aberatzarzun gussién guils bakhoitza* eskuizkribua eskuratu zuelako. Azken lan horren lehen aipamena Txomin Peillenek egin zuen, BNFn aurkitutako *Lehen liburiaren* berri ematearekin batera, hor Egiategik bere beste lan bat aipatzen zuelako, *Aberatzarzun gussien guils bakhoitza* [sic, Peillen] izenekoa, hain zuzen (Peillen, 1963, 77. or.). Orduan argitaratu ziren Koldo Mitxelenaren (1963), Lino Akesoloren (1964) eta Angel Irigarairen (1965) oharrak eskuizkribuari buruz, eta, besteak beste, nork aurkitu zuen eta non zegoen argitu zuten. Hirurek ikusi zuten jatorrizko eskuizkribua, baina aipagarria da inork ez zuela osorik argitaratu: ez Mitxelena gipuzkoarrak, ez Akesolo bizkaitarrak, ezta Irigarai nafarrak ere.

Txomin Peillenek ez zuen jatorrizko eskuizkribua ikusterik lortu, eta 80ko hamarkadan desagertutzat eman zuen, 3. atalean zehatzago azaltzen dugun bezala. Halere, Jose Angel Irigarai helarazitako xx. mendeko kopia zati bat argitaratu zuen 2012an: “*Aberastarzun guzien giltz bakotxa* (Zuberoa XVIII. mendean)”.

Ordutik, 80ko hamarkadatik, eskuizkribua “galdutzat” emana zen, harik eta Pedro Berriotxoa historialariak ikerketa baten harira aurkitu zuen arte (Berriotxoa, 2021). Hari zor diogu jatorrizko eskuizkribua aztertzeke eta lehen edizio hau egiteko aukera eskaini izana.

Edizio lana Manuel Padilla-Moyano Euskal Filologian doktoreak egin du, txukun eta artatsu prestatu ere, testuaren zertzelada txikienak ere zainduz. XVI-XIX. mendeetako Zuberoako literatura corpusari buruzko azken ekarpen zientifiko handia Padillaren doktorego tesia da, eta han galdutzat jotzen du berak ere eskuizkribu hau (Padilla-Moyano, 2017, 20. or.). Hura osatzera eta euskal corpusa aberastera dator *Aberatzarzun gussién guils bakhoitza* testu ezezaguna. Horren edizioa egitea proposatu nionean, bada, gogotsu hartu zuen nire gonbita, eta irrikaz eta arduraz ekin zion edizioa prestatzeari. Zuberoako euskararen corpusaren egoera, izan ere, Padillaren hitzetan, “eskasa da, bai ezagutzaren, bai edizioen, bai azterketen aldetik” (2017, 11. or.).

Alde horretatik, gure ekarpen nagusia irizpide kritikoz testua finkatzea izan da, oinarritzko lan filologiko hori beteta, Egiategiren testu ezezagun hau ezagut dadin eta ikertzaileek eskura izan dezaten Zuberoako euskararen azterketa-rako.

Argitaragabeko eskuizkribu baten edizioa prestatzera doanak, lehenik bere egoera fisikoari aurre egin behar dio, horrek baldintzatuko duelako bere lana. Hori da zenbaitetan eskuizkribuaren lehen testu-arazoa, materiala garbiki, baina zehazteak eskuizkribura eraginkortasunez hurbiltzeko eta testu-azterketa antolatzeko aukera ematen du. Hortaz, kodikologiak eskaintzen duen metodoaz baliatuz, euskarriaren azterketa ere egin nahi izan dugu, eta, ondorioz, testua egiaztatu, egileaz dakiguna eta eskuizkribuari buruz orain arte esan dena bildu ondoren.

Edizioari buruzko xehetasunak —edizio irizpideak eta grafiari buruzkoak— ediziogileak azaltzen ditu edizioaren atalean. Amaieran faksimilea ere eskaintzen dugu, irakurleak jatorrizko testua ikusteko aukera izan dezan.

2. Egiategiz dakiguna

“Zuberoan errejent” edo eskola-maisu izan zen Egiategi XVIII. mendearen azken partean, *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza* eskuizkribuaren lehen orrialdean irakur daitekeen gisan: *Juseff Egiateguy Zuberoan errégent denaren obra*. Horrezaz gain, ezer gutxi dakigu bere bizitzaz, eta ezagutzen diren datu apurrak bere lanetatik jaso dira. Hala, “parropiako errejent” ez ezik “kolegioko errejent” ere izan zatekeen, beharbada Maulen sortu zen kolegioko “humanitate irakasle”, Txomin Peillenen ustez (1991, 202. or.; 2011, x. or.).

XVII. eta XVIII. mendeetan Iparraldeko eskoletan, *petites écoles* edo Belapeirek *ororen eskolak* deitu zituenetan, euskaraz irakasten zen. Haiei esker idatziaren gainean finkatua zen euskarazko ekoizpena izan zen, jende xehearentzat egina (Oyharçabal, 1999)². Maila apaleko *ororen eskola* haietan lehen letrak, aritmetika eta katixima irakasten ziren, eta elizaren kontrol gogor baten menpe zeuden, Zuberoa eta Bearno eragin protestante arriskutsuko lurraldetzat hartzen baitziren. Zuberoako euskara eta erromantze bearnesa apezpikutzatik babesten ziren ortodoxia katolikoan trebatzeko tresna gisa (Castagnet, 2012).

Egiategi idazle ezohikoa dugu Zuberoako euskal literaturaren historian (Pardilla-Moyano, 2017, 22. or.). Haren obra osoa, berandu samarrekoa izan arren, Frantziako Iraultzaren bezperakoa, euskarazko literatura profanoaren adibide bakan horietako bat delako nabarmentzen da, eta, horrezaz gainera, Zuberoako euskararen idatzia delako. *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza*, liburu *hirourguérennaz* gainera, Egiategiren beste bi lan ezagutzen dira, eta biak BNFn Txomin

[2] Ikus *ororen* eskolen egitekoa, eragina eta zabalkundea: Oyharçabal, 1999.

Peillen euskaltzainak aurkitu zituen, lehenaren zati bat izan ezik: 1) *Lehen liburua edo filosofo huscaldunaren ekheia* (1785) eskuizkribua [BNFko C-155 signatura] eta P. Urkizuk aurkitutako *Filosofo hüskaldunaren ekheia*, bigarren zatia [BNFko C-156 signatura]. Argitaratu ere bi alditan argitaratu zen, 1983an eta 2011n, eta bi edizioak Txomin Peillenek prestatu zituen. 2) “Bigarren liburua” *Mundiren Berritziak. Mosdé Etcheberriren Gogomenac* izeneko eskuizkribua [BNFko C-154 signatura], Oihenarten 538 atsotitzekin hasten da, eta gero euskaraz eta frantsesez kolegioan humanitateak irakasteko erabili zituen aforismo eta historiako aipamenak biltzen ditu (Peillen, 2012, 805. or.). Lehen lanean moralaren arloko gaiak jorratzen ditu, eta bigarrenean “jakituria gnomikoaren ildoko moral praktikoaren errebindikazioa egiten da” (Salaberri, 2002, 127. or.). Peillenek 1984an Egiategiren [BNFko C-154] gogoeta moralen zati batzuk argitaratu zituen, egilearen ideologiara hurbiltzen gaituztenak (Peillen, 1984). Horieta, euskal filosofoa monarkikoa, katolikoa eta Zuberoako usadio eta ohituren maitalea da.

Aberatztarzun gussién guils bakhoitza (1782), Egiategiren beste lanak ez bezala, etxeko ekonomiari buruzkoa da, eta etxea gobernatzeko jakituria eskaintzen zaio andere euskaldunari. Eskuizkribua Gipuzkoako Aldundiko Liburutegian zegoen, eta horren berri ematen da Txomin Peillenek lan horri buruzko lehen aipamena argitaratu zuenean (Peillen, 1963).

Hiru urte beranduago, 1785ean, *Filosofo huscaldunaren ekheia* Frankfurteko B. Edelman inprimategian argitaratua izan zela aditzera ematen zuen eskuizkribuaren atariko oinak, baina lan horren bigarren zatian Egiategik Belako Zaldunaren heriotzari erreferentzia egiten dioenez, testua “1796-1797.ean berriz ukitu zuela” erakusten du (Peillen, 2011, x. or.); ez da ezagutzen, ordea, horren jatorrizko argitalpenik ere.

Kultura zabaleko gizona zen Egiategi, eta bere lanetan frantziar filosofo bakar bat ere ez aipatu arren, egile klasikoak, Erdi Arokoak eta euskaldunak ezagutzen zituen (Peillen, 1983, 18, 21. or.). Davanten hitzetan, “Egiategi purista da, garbizalea, Larramendiren jarraitzailea. [...] kristau erreformatzailea da, bere denboran progresista zuhurra, zentzu oneko aurrerazalea” (2008, 100. or.). Lehenengo bi lanetan Larramendiren eragina nabaria da Peillenen esanez ere (“jesuita handiak asmatu hitzak ere, ainitz erabiltzen ditu”, 1983, 7. or.; ikus 1992, 248. or.), baina *Aberatztarzun gussién guils bakhoitzan* euskara herrikoia darabil, jende xeheari zuzentzen zaiolako (Peillen, 2012, 803-804. or.). Petarreko euskararen “kutsua” du Egiategiren hizkerak Peillenenentzat, “*hüillen, belar, igorraiten, serisatze, batzü hitzek salatzen duten bezala*” (Peillen, *Filosofo huscaldunaren ekheiaz* ari dela, 1983, 10. or., 1992, 257. or.).

Oihenart miretsiarengandik baino gehiago, Egiategiren tesi historikoen jatorria Sanadon beneditarrarengan dago, eta, beraz, Bela zaldunarengan. Peillenek egindako gogoetetako batean, Egiategik Sanadonen *Essai sur la noblesse des Basques, pour servir d'introduction à l'histoire générale de ces peuples* (1785) aipatzen

du, egilea bertako apezpiku konstituzional izendatua izan baino lehenago argitaratua³.

Egiategi euskal-frantziar historiografia aristokratikoaren jarraitzaile sutsua da, non osagai mitologikoak ez duen ezkututzen tokiko nobleziaren klase interesen defentsa (Goyhenetche, 1993). Izan ere, Egiategi kexu da Zuberoako biltzarrak (“États”) Sanadonen obra argitaratzeari uko egin ziolako. Horren ardura D’Abense eta D’Arthez sindikoei egotzita, Egiategik amorrusuz barregarri uzten ditu. Sanadonena bezalako lanak Borboien monarkiaren zentralismoaren aurkako defentsarik hoberena zirela uste zuen Egiategik.

Azkenean, Sanadonen liburua 1785ean argitaratu zen J. P. Vignancourren inprimategian, non, dirudenez, Egiategik bere *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza* argitaratzea nahi zuen. Garai berean, Paueko inprimategian Zuberoako euskaraz beste bi obra erlijioso argitaratu ziren: *Andere Dona Maria Scapularicouaren confrariaco, bulla, decreta, statutac, eta maniac edo chediac* (1780), Alexis Mercyren itzulpena, eta gaur egun galduta dagoen *Ene adisquidia, haur duçula helcen mementoua cein baitouha Eternitate battetara* (1783) (ikus Padilla-Moyano, 2017, 20, 32, 65. or.). XVIII. mendean, zubererazko lekukotasun inprimatuei dagokienez, batez ere dotrinak edo aszetika liburuak argitaratu ziren, eta Egiategiren lanaren garaiko bi argitalpen horiezaz gain, beste zazpi lekukotasun biltzen dira (Padilla-Moyano, 2015, 521-522. or., 2017, 28-35. or.). Horietan ikus daiteke argitaraleku nagusia Paue zela Frantziako Iraultza arte, Egiategiren *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza* ageri den bezala, Oloroeko elizbarrutiari lotua. Iraultza ondoren, ordea, Baiona bihurtu zen erreferentzia nagusi, eta aldaketa horretan bere eragina izango zuen Eliza katolikoaren berregituraketak; izan ere, Oloroeko elizbarrutia desegitean, 1801ean Zuberoa Baionako elizbarrutian sartu zen (Padilla-Moyano, 2017, 57. or.).

Oloroeko elizbarrutiko bultzada erabakigarria izan zen XVII. eta XVIII. mendeetako Zuberoako literatur euskalkiaren sorreran, baina, Padillak erakusten duenez (2015, 2017), Revol apezpikua hil zen urteak (1783) parentes literario bat markatzen du, 1812 arte luzatuko dena, Frantziako Iraultzaren ondorioz, eta, horrek, bestelako arrazoi soziolinguistikoekin batera (Oyharçabal, 2001), ziur asko, Egiategiren argitalpen-planen porrota azalduko luke.

3. *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza* eskuizkribuaz zer esan den

Egan literatura aldizkari honetako 1963ko uztailleko alean, Txomin Peillenek BNFko Egiategiren *Filosofu huscaldunaren ekheia* eskuizkribuaren aurkikuntzaren berri eman zuen, eta, horrekin batera, lan horretan Egiategik bere beste lan bat

[3] Diego de Lazcano (1736-1810) Tolosako elizgizon heterodoxo eta ilustratuak berehala itzuli zuen gaztelaniara (1786).

aipatzen zuela ezagutzera eman zuen, *Aberaztarzun gussien guils bakhoitza* izenekoa (sic. Peillen, 1963, 77. or.).

Peillenen aurkikuntzak interes handia piztu zuen⁴. Koldo Mitxelenak, *Egan* aldizkari honetako zuzendariak⁵ eta Julio Urkixo Euskal Filologia Mintegiko zuzendari izendatu berriak (*Actas...*, 1964, 63-65. or.), ohar argigarri bat gehitu zion Peillenen *Eganeko* artikuluari (Mitxelena, 1963). Ohar horretan, Egiategiren eskuizkribua Gipuzkoako Aldundiko Liburutegiak erosi berria zuela jakinarazi zuen. Izenburu osoa honako hau zen: *Aberatztarzun gussien / guils bakhoitza / liburu hirurguerréna / etchéco anderé huscalduna / etchalteco lanétzas jakinturic / aberatz guerthuren déna* (Mitxelena, 1963, 78. or.). BNFko eskuizkribu zeltiko eta euskaldunen funtsean gordetako testu filosofikoa ez bezala, Egiategiren beste lan hau, beraz, etxeko ekonomiari buruzkoa zen, andere euskaldunek etxea gobernatzeko eskuliburua.

Lehen orrialdearen oinak aditzera ematen zuen 1782an Paueko J. P. Vigna[n]cour inprimategian argitaratua izan zela, baina Mitxelenak zalantzan jarri zuen:

bata eta bestea, bai Peillenek dioena [*Filosofo huscaldunaren ekheia*] eta bai beste honako hau, zinetan eta benetan argitara agertuak ote dira, ala ez? Biek kopia gisa azaltzen dute burua [...]. Eta, halaz guztiz ere, nik behintzat duda egiten dut. Harritzekoa iruditzen baitzait, bi liburu horien alerik agertzen ez den bitartean, bataren eta bestearen kopiak izatea (1963, 80. or.).

Eskuizkribuaren zati hauek transkribatu zituen Mitxelenak (1963, 78-80. or.): lehen orrialdea; atzetik zetorkion sonetoa, *Hamalaorduna huscaldun etchéco andériari*, eta hitzaurreko zenbait pasarte, *Eskiribazaliren bissoari* [sic], Basabürüko bi emakumeren, Margaitaren eta bere lagun zahar Graziren arteko solas modukoa.

Mitxelenak aztertutako elkarrizketaren arabera, Margaita bere jaioterrira itzuli zen, alargun eta aberastuta, ia bizi osoa Frantziako tokiren batean eman ondoren. Berarekin zekarren hamazazpi urte zituenetik zerbitzatu zuen andreak idatzitako obra bat, Zuberoan tristuraz ikusten zuten ohituren eta gizabi-dearen gainbehera konpontzen lagun zezakeena. Margaita liburuaren inprimaketa finantzatzeko prest agertzen da, behin Zuberoako euskarara itzulita. He-

[4] Atal honetan, batik bat 2021ean A. Ugarterekin batera argitaratutako artikulua zati bat eskaintzen dugu, eranskinez osatua, eskuizkribuaren historia edizioarekin batera irakurtzea lagungarri gerta daitekeelakoan (Segurola & Ugarte, 2021).

[5] 1953an Mitxelenak, Antonio Arruek eta Aingeru Irigaraik hartu zuten aldizkariaren zuzendaritza, eta harrezkero *Egan* euskara hutsezko aldizkaria da. Mitxelena *Eganeko* zuzendari izan zen zendu zen arte, 1987 arte. Arrue eta Irigarai hiltzean, Mitxelenak Juan San Martinen laguntza izan zuen.

rriko elizgizonekin hitz egin ondoren, itzulpena Egiategi eskola-maisuari eskatzen zaio (Mitxelena, 1963, 80. or. Gure edizioan 6r-6v, grafia gaurkotuan):

MARGAITAK. Andere bat diñat zerbützatü, zorthia ta aberastarzüna bardin handi zütiana [...] Etxeko andere pherestiaren eginbide güzia berak eginenez manhatzen bazakiña, ta ahatz enentzan eskiribüz niri emanik, ekharri zitiñiat, ene khostüz behar baliz ere moldizkidatürik, dohaiñ bat herritarrer egingei diñat. Norbaiti lanaren obra eman dereiodan sokhorri galtho dereiñat.

GRAZIK. Entzünik naho herri bazter hoietan errejent famatü batez, delakoz libürü-egile, zertan ari den eztaiz [...]. Bizpirur egüen landan bi jaun aphezek deithürik errejenta, jaun erretorak zereion erran: «To Jüsef, hire eskiribia [...] Ützül ezak frantzesetik hüskarala ahalik hobekiena».

Mitxelenak Aingeru Irigarairi egozten zion eskuizkribua aurkitu izana, dokumentuaren jatorriari buruzko informazio gehiago emateko eskatzen baitzuen, eta Egiategirenak omen ziren bi testuen kaligrafia, BNFn eta Gipuzkoako Foru Aldundian zena, erkatzeko beharra adierazi zuen.

Ondoren, Lino Akesolo karmeldarrak 1964ko Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko *Boletinean* (BAPen) argitaratutako artikulu batean (Aquesolo, 1964), lau urte lehenago (1960?), Irigarairen bidez, 1782ko eskuizkribua aztertu zuela aipatu zuen. Akesolok hitzaurreaz egiten zuen irakurketaren arabera, *Aberastarzun guzien guiltz bakhoitza* [sic] lau liburuz osatutako lana zen, eta hirugarrena baino ez zen ezagutzen (Aquesolo, 1964, 373-374. or.). Hirugarren liburu hone-tako atalik luzeena, Akesoloren esanetan, erlezaintzari eskainia zegoen (*Erlie-tzaz*). Akesolok ikusi zuen bezala, Egiategik eskuizkribuaren XVI. kapitulu-an “Daubanton” aipatzen zuen (Aquesolo, 1964, 374. or.). L.-J.-M. Daubenton Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko kidea zen, medikua, naturalista eta Buffon-en kolaboratzailea. Beste lan handi batzuen artean, Daubentonek *Instruction pour les bergers et pour les propriétaires de troupeaux* (1782) idatzi zuen, eta Egiategiren testuaren balizko iturri bat izan liteke⁶; areago, Egiategiren hirugarren liburuki hau etxekoandreen irakaspenei buruzkoa zenez, lehena artzainei eskainia ote zegoen galdetzen zuen Akesolok (Aquesolo, 1964, 374. or.).

[6] 1782ko edizioa kontsultatu dugu [https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1510909g_f11.item], zeinen kapituluek, hain zuzen ere, Egiategiren obrakoak gogorarazten dituzten. Honela jasotzen da Louis-Jean-Marie Daubenton (Montbard 1716 - Paris 1799) Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko (EAEko) kide zela 1782ko lanaren azalean: “Par M. Daubenton, de l’Académie Royale des Sciences, de la Société Royale de Médecine, Lecteur & Professeur d’Histoire Naturelle au Collège Royal de France, Garde & Démonstrateur du Cabinet d’Histoire Naturelle du Jardin du Roi, des Académies de Londres, de Berlin, de Pétersbourg, de Vergara, de Dijon & de Nancy” [letra lodia gurea]. Martínez Ruizek ere (1985, 44. or.) RSBAP/EAEko kideen artean aipatzen du, baina “Daubanton (Mr.)” gisa [Martínez Ruiz, J. (1985). *Catálogo general de individuos de la R.S.B. de los Amigos del País (1765-1793)*. San Sebastián-Donostia: Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones].

Itzulpen lanari buruzko aipamenak hitzaurrean eta amaiera aldean zeudela zioen Akesolok, eta lerro batzuk transkribatu zituen, baina lehen aditzera eman bezala, lau urte lehenago hartutako oharra zirenez, transkripzioa ez zela zehatza ohartarazi zuen (edizio honetan 44v eta 45r orrialdeetako bizpahiru lerro dira, XIV. berezitako *Erregentaren gogarta* izeneko azpiatalekoak, hain zuzen).

Mitxelenak, BAPeko erredakzio kontseiluko kide ere bazenak, berriz ere ohar bat gehitu zuen, aurreko urteko *Egan* aldizkarian jada adierazitako puntuei buruz: 1782ko eskuizkribua Gipuzkoako Aldundiko Liburutegian zegoen eta Irigarai zen jatorriari buruzko informazioa emateko pertsonarik egokiena (Mitxelenak, 1964, 374. or.).

Azkenik, Irigaraiak, Mitxelenak behin eta berriz egindako eskaerei erantzunez, ohar labur bat argitaratu zuen 1965eko BAPen, non Gipuzkoako Aldundiak erositako eskuizkribua Forel familia zuberotarrarena zela jakinarazi zuen (Irigaray, 1965, 249. or.). Foreldarrak Mauleko Sallaberry notarioarekin senidetuta zeuden, hau da, *Chants populaires du pays basque* (1870) bildumaren egilearekin (Irigaray, 1965, 249. or.).

Irigarairaren arabera, Egiategiren *Aberatstarzun gussien guils bakhoitza* [sic] eskuizkribua Gipuzkoako Aldundiko Liburutegian baldin bazegoen, Fausto Arozena Artxibo eta Liburutegi Zerbitzuko buruaren interesari esker izan zen. Irigaraiak, Peillenen aurkikuntzagatik pozteaz gain, 1782ko eskuizkribuaren zati nagusia bantzen zuten bederatzi kapituluren izenak eman zituen, baina ez luzatzearren, beste zenbait jaso gabe uzten zituela ere adierazi zuen: *Baratzias; Etcheco errekeitiétzas; Urdétzas; Ahuntzetzas, akherras ta ahuiñetzas; Khalamuetzas; Irinas ta oguias (Berécita-x); Mediketzas; Segretu zombaitetzas* (XVIII. berezita dela zehazten du); *Erlie-tzas*, Akesolok jada aipatua. Hitzaurreko eta *Etcheco errekeitiétzas* berezitako lerro batzuk ere transkribatu zituen, Egiategik darabilen prosaren eta jasotzen dituen bitxikerien erakusgarri (edizio honetan 4r-4v, 5v, 14v). Lehen orrialdearen oinak adierazten zuenez, eskuizkribuak lan argitaratu baten kopia zirudiela gaineratu zuen Irigaraiak ohar horretan (Irigaray, 1965, 250. or.)⁷.

Irigarai euskaltzaina antzinako euskal liburuen bildumagilea zen, eta, beraz, ez da harritzekoa bere bilaketetan Forel familiarekin harremanetan jarri izana, eta, bitartekari gisa, Arozenari eskuizkribuaren berri ematea; izan ere, Arozena Urkixo Mintegiaren patronatuko kide ere bai baitzen (Ugarte, 2019, 21. or.).

Eskuizkribuaren erosketa-agiria eskuratu berri dugu Gipuzkoako Foru Aldundiko Artxibo administratibotik: “Solicitud de adquisición de un manuscrito en lengua vasca de la Soule (Ziberoa)” (1 eranskina)⁸. Idazkia edo eskaera A.

[7] Irigarairaren obraren izaera sakabanatuaren ondorioz, zaila da gaiari buruz berriz ere idatzi ote zuen egiaztatzea (Irigaray, 1985).

[8] A. Ugarteri zor diogu espedientea eta akta inprimatuak lortu izana.

Irigaraik 1961eko apirilaren 10ean aurkeztu zuen, Urkixo Mintegiaren aldeko txostenarekin batera. Urte bereko abuztuaren 18an Gipuzkoako Aldundiko Vicente Asuero Ruiz de Arcaute presidentek eskuizkribua 1.200 pezetaren truke erosteko dekretua eman zuen, eta hurrengo batzarrean onartu zen (*Actas...* 1962, 154. or.).

Urkixo Mintegiaren txostenean esaten zenaren arabera, eskuizkribuak interes nabarmena zuen euskal bibliografiako lanek aipatzen ez zutelako, nahiz eta, itxuraz, argitaratutako lan baten kopia ez izan; izan ere, eskuizkribuaren hitzaurrean ageri ziren zuzenketek pentsarazten zuten argitaragabeko jatorrizko lan bat zela, egileak moldatua. Nolanahi ere, txostenean zehazten zuten, eskuizkribuak garrantzia zuen gaiarengatik, eleberri didaktikoaren eta etxeko ekonomiari buruzko tratuaren arteko nahasketa zen, eta Iturriagaren *Diálogos* [1842] liburuaren aurrekaritzat jo zuten. Orobat interesa zuen hizkuntzagatik, XVIII. mendearen amaierako zubereraren erakusgarritzat hartuz, eta haren lexikoan Larramendiren berrikuntzen eragina handia zela ere adierazi zuten. Eskuizkribuak zenbakitu gabeko hirurogei orri inguru zituela eta osatu gabe zegoela ere zehaztu zuen A. Irigaraik, Gipuzkoako Aldundiari aurkeztutako idazkian.

Txomin Peillenek aldizkari honetan lan honen aipamena egin zuenerako (1963rako), bada, eskuizkribua Gipuzkoako Aldundiko Liburutegian zegoen (1961ean), Mitxelenak Peillenen artikuluari egindako oharrean jakitera eman zuen bezala. 1965etik aurrera, eta bilaketa bibliografiko sakonagoaren faltan, badirudi eskuizkribuaren arrastoa galdu zela, P. Berriotxo historialariaren ikerketa bati esker Joxe Artetxe idazlearen artxibo pertsonalean agertu den arte. Artetxe 1947tik Arozenaren laguntzailea eta liburutegiko arduraduna izan zen (Berriochoa, 2021; Ugarte, 2019). Arozenak erretiroa hartu ondoren, 1967ko urrian, ez zuen Artetxek ordezkatu, baina liburuzain lanetan jarraitzen zuen, eta litekeena da Artetxek Egiategiren eskuizkribua maileguan hartzea etxean astiro aztertzeko. 1971n heriotzak harrapatu zuenean, 1782ko eskuizkribua Artetxe familiaren esku geratuko zen, identifikatu gabe, eta, beraz, “galduta”⁹.

Egiategiren obra, hala ere, 80ko hamarkadan agertu zen berriro jendaurrean, Peillenek *Lehen liburua edo filosofo huscaldunaren ekheia* eskuizkribuaren lehen zatia ortografia eguneratuarekin argitaratu zuenean (Peillen, 1983). Edizioaren hitzaurrean, eta garai hartan ezagutzen ziren Egiategiren hiru lanek aipatzean, Peillenek gogorarazten du (1983, 13. or.) *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza* eskuizkribua Irigarai euskaltzainak Gipuzkoako Aldundiko Liburutegirako erosarazi zuela, lehendik Mitxelenak eta Irigaraik berak argitu bezala. Pentsatzen dugu, bada, Peillenek eskuizkribuaz berriro galdetu zuela eta Mitxe-

[9] Argitaratu diren Artetxeren bibliografiatan Egiategiren arrastorik ez dago, ezta Artetxeren prentsako hainbat kolaboraziotan ere (Villanueva Edo, 1996; Berriochoa, 2021).

lenarekin hitz egin zuela, zeinak ez alferrik Peillenen 1983ko edizioa agertu zen Euskaltzaindiaren bilduma zuzentzen baitzuen. Uste dugu, era berean, Mitxelena ez zekiela non zegoen, eta Peillenek, harenganako errespetuagatik, ez du Aldundiko eskuizkribua galdutzat ematen bere edizioan¹⁰.

Hala ere, Irigarai eta Mitxelena hil ondoren, Peillenek Gipuzkoako Aldundiaren eskuizkribua desagertu zela salatu zuen 1989an Baionan egindako uni-bertsitate jardunaldi batean (Peillen, 1991, 201. or.). 1782ko eskuizkribuak “galduta” jarraitzen zuen arren, Patri Urkizuk *Filosofo hüskaldunaren ekheia*ren azken zatia aurkitu zuen Antoine d’Abbadieren beste paper sorta batean (Peillen, 2011, ix. or.), 2011 arte argia ikusiko ez zuena, Peillenen eskutik. Lehenago, 2004an, Peillenek testuaren zati bat aurkeztu zuen beste biltzar batean, non Aurelia Arkotxak BNFko corpus egiategiarraren¹¹ deskribapen berri bat eskaini zuen (Arcocha-Scarcia, 2004).

2011ko argitalpenaren ondorioz, badirudi Peillenek berriz ere *Aberatztarzun gussién guils bakhoitzari* buruzko interesa agertu zuela, eta Aingeruren seme Jose Angel Irigarairekin harremanetan jarri zela, zeinak, aitaren artxibo pertsonalean bilatuz, 1782ko testuaren zati labur batzuen bi kopia aurkitu baitzituen. Peillenek XIX. mendekotzat eta XX. mendearen erdialdekotzat jo zituen, hurrenez hurren. Kopia zabalena eta modernoena, ortografia gaurkotuarekin, Peillenek 2012ko *Euskera* aldizkarian argitaratu zuen *Aberastarzun guzien giltz bakotxa* izenburupean (2012, 801-821. or.)¹². Edizioak hamalau orri hartzen ditu argitaratuan (807-820. or.), eta honako atal hauek transkribatzen dira: atarikoak; hasierako sonettoa, *Hamalaorduna* (edizio honetan: 1r-1v); hitzaurrea, *Ezkiribazaliaren hi(t)zaoria* (edizio honetan: 2r-6v, 5 orri, osorik dago); I. kapituluaren hasiera, *Baratziaz* (orrialde bakarra, zehazki 7r orrialdea, edizio honetan); eta XIII. kapituluaren ia testu osoa, *Jaon erretoraren ta errejentaren elheketzaz* (edizio honetan 30r-32r: 30r orrialdeko azken lerroak eta 30v hasierakoak izan ezik, lau orrialdeak daude transkribatuta, nahiz eta tartean etenpuntuak ere badiren). Jatorrizko eskuizkributik edo gure ediziotik bildu ditugun datuen arabera, Peillenek argitaratutako XX. mendeko kopiak orotara jatorrizko eskuizkribuaren hamaazpi orrialde jasotzen ditu.

4. *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza* eskuizkribuaren egiaztatzea

Jatorrizko eskuizkribuaren —Gipuzkoako Aldundiak erosi zuenaren— ezau-garriei buruzko berriak orain arte K. Mitxelenaren, L. Akesoloren, eskuizkribua aurkitu zuen A. Irigarairen eskuetatik eta eskuratu berri dugun Gipuzkoako

[10] Mitxelenak oso gutxitan aipatu zuen Egiategi hortik aurrera, *Obras Completasen* aurkibideari esker egiazta daitekeenez, eta inoiz ez zuen eskuizkribuaren desagertzeaz ezer esan.

[11] 2018tik Gallica atari digitalean eskuragarri dago.

[12] Peillenek ez du ezer esaten Irigarai familiaren kopien jatorriari buruz. Ikus, bestalde, Zuberoko testuen transmisioan Peillenek egindako lanaz: Padilla-Moyano, 2017, 62. or.

Aldundiaren erosketa-agiritik iritsi zaizkigu, hor delarik Urkixo Mintegiaren txostena ere. Guztiak garai berekoak dira, 60ko hamarkadakoak, eta, eskaintzen dituzten zehaztasunei dagokienez, elkarren osagarri.

Mende erdi pasatxoren ondoren, duela bi urte izan genuen guk P. Berriotoxoak aurkitutako eskuizkribua ikusteko mentura denboraldi labur batez, A. Ugartek aurkikuntzaren berri eman ondotik (Ugarte, 2020). Esku artean originala edukitzeak papera aztertzea ere ahalbidetu zigun. Horrenbestez, azterketa horrek testua egiaztatzeko, eta, aldi berean, gure eskuetara heldu zen eskuizkribu hori Gipuzkoako Aldundiak 1961ean erositako bera ote zen ziurtatzeko aukera eskaini zigun.

Gipuzkoako Aldundiko eskuizkribuaren ezaugarriak (Mitzelenak, Akesolok eta Irigaraik azaldukoak) zehazteko, eta guk aztertutakoarekin alderatzeko, GAE [Gipuzkoako Aldundiko eskuizkribua] laburtzapena erabili dugu. Hauek dira, eskuizkribua ikusi genuen eran, hizkuntzaz kanpoko ezaugarriak nabarmentzenak:

- Izenpetua eta datatua aurkitzen da: *Aberatztarzun gussién / guils bakhoitza / Liburu hirourguérréna / Etchéco anderé huscalduna / etchaltéco lanéztas jakinturic / aberatz guerthuren déna. / Juseff Eguiateguy Suberoan / errégent denaren obra / Amoris mei Patria sit tibi signum¹³ liberarii / munus / Paoén / J.P. Vigna[n]cour-tarén moldiskidiatic / Erregué Jaonarén moldiskidé, / Cordeliesén khantian dagoénétic. / Jaon Intendantaren baýménareki / batian. / M.V.C.C.L.XXXII.*

GAE: lehen orrialdeak berdin zioen (Irigarai, Mitxelena).

- 59 orri ditu (118 orrialde), eta zenbakitu gabe daude. 58 orri daude idatzita. Azken orria (59.a) zuri dago, eta lehen orriarekin plegua osatzen du.

GAE: zenbakitu gabeko 60 orri inguru.

- Formatua: 185 x 255 mm¹⁴, baina orri guztiak ez dira erabat erregularrak.
- Liburu gisa koadernatua, baina etenda dago eta pleguak ere falta dira: lehen plegua (ataria eta azken orri zuria) aske dago, eta barruan hiru plegu sorta edo kaier solte daude. Lehen sortak 18 orri ditu josita (hitzaurrea eta I-IV berezitatik); bigarrenak 8 (V-X berezitatik), eta hirugarrenak 31 orri. Lehenengo biak zainduago daude, eta marjinak errespe-

[13] *signum*: lerroz kanpo, goian, gero erantsia.

[14] Egiategiren beste bi liburuen eskuizkribuek ere formatu bera dute, Peillenek ematen dituen datuen arabera (1984, 65-66. or.).

tatzen ditu; azken sortako orri erdiak, berriz, eskuineko orri ertzeraino idatzita daude, gainerako guztiak ez bezala.

GAE (Irigarai): eskuizkribua osatu gabe zegoen.

- Egitura. 1-6 orriak: ataria eta hitzaurrea (5 orri, 10 orrialde). 7-58 orriak: obraren gorputz nagusia. Orri horietan, eskuizkribua ikusi dugun eran, hamasei *berezita* edo kapitulu jasotzen dira, baina guztiak ez daude osorik. Bakarra izan ezik, gainerako *berezita* guztiak zenbakituta daude, baina zenbaki guztiak ez daude hurrenkeran.

GAE: testuaren egitura bera, hitzaurrea –“luzexko”tzat jo zuen Mitxele-
nak– eta obraren hirugarren liburua, “zenbait buru edo *berécita*”n bana-
tua.

Berezita kopurua ez zen inon zehaztu, baina bildu ditugun datuen arabera, hamarretik gora behintzat bazituen. Akesoloren hitzetatik hiru *berezita*-ren erreferentziak har daitezke: bakarra aipatu zuen, hamaseigarrena, bai-
na beste bi *berezitari* egiten die erreferentzia, luzeena erlezaintzari bu-
ruzkoa zela esatean (*Erlietzaz*), eta zenbait lerro transkribatu zituenean
(xiv. *berezitatik* hartuak gure edizioaren arabera); Irigarairen zerrendatik
bederatzi: gehiago ere bazirela aditzera eman zuen, tartean Akesolok aipa-
tutako xvi.a, esaterako.

- Hamargarren kapitulu arte (i-x) zuzen antolatuta eta zenbakituta daude, eta guztiek hogeai orri osatzen dituzte (7r-27v), bi plegu sortatan banatu-
ta, goian azaldu dugun gisan; gainerako sei kapituluak nahasian dira¹⁵:
xvi, xvii, xiii, xiv, xviii eta *Erlietzas*. Azken hori *berezita* gisa izendatu eta
zenbakitu gabe dago, eta zortzi orri hartzen ditu, baina pleguak falta
dira, hasierako orriak ere galdu baitira. Berezitarik luzeena xiv.a da, eta
hamazazpi orri ditu. Berezita guztiak osorik ez dauden arren, xiv. hori
eta azkena –*Erlietzas*– dira orrialde kopururik gehien hartzen dituzte-
nak; gainerakoek batez beste bi orri dituzte.

GAE: Irigaraik zerrendatu zituen bederatzi kapituluak hurrenkera berean
dira: i, ii, iii, iv, viii, x, xiv, xviii eta *Erlietzas* (sic), baina birritan bakarrik
zehaztu zuen *berezita*-zenbakia izenburuaren ondoan, “Berécita-x” eta
“xviii”; izenburuak ere bat datoz, aldaketa txiki batekin, behean zehazten
dugun moduan (ikus 24. oin-oharra). Zatirik luzeena *Erlietzaz* zen (Akeso-
lo): guk aztertutako eskuizkribuan xiv. kapitulua da –Akesolok eta Iriga-
raik ikusia– orrialde kopururik gehien dituen, goian azaldu dugun be-
zala.

[15] Eskuizkribua digitalizatu ondoren astiro berrikusi ahal izan dugu, eta, horren ondorioz, testuko orrien antolaketan zenbait aldaketa egin dugu, hau da, eskuizkribua gure eskuetara heldu eta behin-behineko lehen deskribapen hartatik (Segurola & Ugarte, 2021, 114-115), orrien eta *berezita* edo kapituluaren banaketa berrantolatuta egin dugu. Alde horretatik, lehenengo antolaketara hura ordezkatzera dator oraingo hau, eta bat dator testuaren edizioarekin.

Hona hemen eskuizkribuaren orrialdeak eta *berecitas* edo kapituluak zehaztuta (jarraian, Gipuzkoako Aldundiko eskuizkribua —GAE— ikusi zutenengandik jasotako datuak):

- [1r-1v] *Aberatzarzun gussién / guils bakhoitza / Liburu hirourguérréna...*
- [1v] *Hamalaorduna / huscaldun etchéco andériari*
GAE (Mitxelena): *Aberatzarzun gussién / guils bakhoitza / liburu hiruruguérréna ...* [1v] *Hamalaorduna huscaldun etchéco andériari*
(Akesolo): *Aberastarzun guzien guiltz bakhoitza*
(Irigarai): *Aberastarzun gussien / guils bakhoitza / Liburu hirour guerrena...*
- [2r-6v] *Eskiribazaliren bissaoria*¹⁶ [hitzaurrea]
GAE (Mitxelena): *Eskiribazaliren bissaori*
- [7r-12v] *Etcheco anderé huscalduna / etchalteco lanétan jakinturic, / laidoretzas herrian aospeturic / datékiana. / Liburu III. / Berécita I. / Baratzias*
GAE (Irigarai): *Baratzias*
- [13r-15r] *Berécita II. / Etcheco errekeitiétzas*¹⁷
GAE (Irigarai): *Etcheco errekeitiétzas*
- [15r-16v] *Berécita III. / Ourdétzas*
GAE (Irigarai): *Urdétzas*
- [17r-19v] *Berécita IV. / Ahuntzetzas, ak^hérras*¹⁸, ta ahuiñetzas
GAE (Irigarai): *Ahuntzetzas, akherras ta ahuiñetzas*
- [20r-22v] *Berecita V. / Poillaltzas*
- [22v-23r] *Berecita VI. / Poloïétzas*
- [23r-24r] *Berécita VII. / Antzeretzas ta ahatetzas*

[16] Ikus edizioko 7. oin-oharra.

[17] 15. orrian 7. lerro dira kapitulu honi dagozkionak, eta itsatsitako paper zatian idatzita daude: lehen lerroaren azpiko hizkien marraketagatik lehen idatzaldian azpitolua (*Etcheco anderé huscalduna...*) idatzi zuela dirudi, eta azken lerroaren azpian *Liburu III* irakur daiteke. Aurreko orriko (14v) azken bi lerroak ere gero erantsiak dira itxuraz, hau da, kapituluaren idazketa amaitutzat eman ondotik; hargatik ziur aski paper erantsia, baina ez dirudi lehen idatzaldia (paper itsatsiaren azpian irakur daitekeena) hirugarren berezitzen hasiera denik.

[18] *akérras* : <h> goian, gero erantsia : *akhérras*

- [24v-26r] *Berécita VIII. / Khamuetzas*
GAE (Irigarai): *Khamuetzas*
- [26v-27r] *Berécita IX. / Etchaltéco errekeítietzas*
- [27v] *Berécita X. / Irinas, ta oguias*¹⁹
GAE (Irigarai): *Irinás ta oguiás (Berécita-x)*
- [28r-28v] *Berécita XVI. / Ilhiaren errekeitiétzas*²⁰
GAE (Akesolo): Daubanton aipatzen zuen Egiategik. Hala irakurtzen da 28 orrialdeko bigarren lerroan, “Mosde Daubantonec”²¹.
- [29r-30r] *Berécita XVII. / Khanderétzas*
- [30r-32r] *Berécita XIII. Jaon Erretoraren ta erregentaren elhestétzas*²²
- [32r-49v] *Berécita XIV*²³ / *Haorren errekeítatzias*
GAE (Irigarai): *Mediketzas*²⁴
- [49v] *Berécita XVIII. / Segretu sombaitétzas*²⁵
GAE (Irigarai): *Segretu zombaitetzas*
- [50?r-58v] [*Berécita ??*]. [*Erlíétzas*]²⁶

[19] Orri oinean bi lerro erantsi eta ezabatuak.

[20] Azken bost lerroak ezabatu tankeran daude, eta hurrengo orrian (29r) lau lerrotan errepi-
katzen dira, hitzez hitz ez bada ere, baina ezabatuta daude.

[21] Ikus 6. oin-oharra.

[22] *Berécita XIII* gero erantsia dela dirudi, orri-bazterretik idatzen hasi eta izenburua jarraian
baita, aurrekoetan ez bezala. 32. orrian, kapituluaren azken hamalau lerroak itsatsitako
paper zati batean idatzita daude. Erantsitako paper zatiaren azpian diren lerroak —lehen
idatzaldikoak— ezabatuta daude eta ezin dira osorik irakurri, baina lehen bi lerroak
behintzat XVII. atalburuarekin lotuta daudela dirudi.

[23] Zenbakia zuzenduta dago, eta ez da argi irakurtzen. Amaieran III (3) ikusten da, baina ezaba-
tuak daude hiru makilak. Orriaren goiko aldean itsatsitako paper zatia dagoenez, eta lehen
idatzaldia XVII. atalburuari bazegokion, horren arabera agian XVIII jarri zuen lehenik (?);
XIII. atalburuari zegokion testua paper zatian eranstean aldatuko zuen, agian, atal honen
zenbakia ere. 49v orrialdean, berezitarekin amaierako sei lerroak ezabatuta daude.

[24] A. Irigaraik zerrendatu zituen bederatzi kapituluren artean da *Mediketzas*, eta izenburu hori
jatorrizko 47v eta 48v orrialdeetako goiburuetan idatzita dago, XIV. berezita honen barnean,
alegia.

[25] Ez dago osorik, zati bat besterik ez da jaso.

[26] Orrialdeak falta dira, eta berezitarekin hasiera galdu da. Ez dago zenbakitua, ezta izendatua
ere, baina orrialdearen ifrentzuko goiburuan *Erlíétzas* idatzita dago. Hori dela-eta erantsi dira
galdera markak. Edizioan orrialde zenbakia galdera markarik gabe jartzea erabaki da, hortik
aurrerako guztiak ere hala ipini beharko lirakeelako.

GAE (Akesolo): *Erlietzaz*

GAE (Irigarai): *Erlietzas*

— Pare bat orritan behintzat (15. or. eta 32. or.) itsatsitako paper zatiak daude (ikus 17. eta 22. oin-oharrak).

— Testuan zuzenketa ugari dago, eta orrialdeen oinetan badira oharrak.

GAE: hitzaurrean zuzenketak ageri ziren. Iluna zen zenbait lekutan eta maiz zuzendua hobe beharrez. Argitaragabeko jatorrizko lan bat zirudien, egileak moldatua.

— Paper mota: *vergé* edo *verjurado* deituriko papera. Guztiak ez dira kalitate berekoak. Gehienak higatuak daude, eta zikinguneak ere badira 28. orri-tik aurrera, hirugarren plegu sortan edo kaier soltean, hain zuzen.

— Paperaren ur markak²⁷: paperaren kalitate edo egoeratik ez dira argi irakurtzen. Halere, ur marka hauek aurkitu ditugu: 1. FIN irudia 1780²⁸ (ikus II. eranskina); 2. J CAZAUX BEARN²⁹ (III. eranskina); J CASAUS (eta ez Cazaux) BEARN ere irakurri dugu bizpahiru orritan, baina ez oso argi; 3. J BRUN BEARN³⁰ (IV. eranskina); beste zenbaitetan, paperaren kalitateagatik BEARN bakarrik, hau da, paperaren jatorria besterik ez dugu irakurtzerik izan, eta ez papergilearena ere.

Urtea daraman ur marka bat baino gehiago badira eskuizkribuan, irudi ezberdinekin, baina bakarria irakurri ahal izan dugu argi (ikus II. eranskina): ur marka horrek papera 1780. urtean ekoitzi zela adierazten digu, eta, horren arabera, *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza* eskuizkribu hau ez zen lehenago idatzi.

Bigarren eta hirugarren ur marken arabera, Egiategik Bearnoko papera behintzat erabili zuen, J. Cazaux / Casaus eta J. Brun papergileek ekoitzia³¹. Bi papergileak 1774ko papergile maisuen artean zerrendatzen ditu A. Nicolai ikertzaileak, lehena Cazaux/Casaus gisa idatzia (Nicolai, 1935 I, 227-228. or). Zuberoako eta Bearnoko paper errotei buruz ari dela, Jean Cazaux papergilea aipatzen du 1780-1781ean Bisanosen (Bizanos), eta “hiru O” motako ur markaz jardutean 1785ean (Nicolai, 1935 I,

[27] Paperaren ur markak aurreko lanean azertu genituen (Segurola & Ugarte, 2021, 117-118. or.), eta hona ere ekarri ditugu eskuizkribuaren ezaugarrien irakurketa osoa errazteko asmoarekin.

[28] 3. plegu sortan aurkitu dugu.

[29] 59. orrian, ataria denarekin plegua osatzen duen horretan, eta beste hamar orritan behintzat, plegu sorta guztietan.

[30] Hiru orritan, azken plegu sortan.

[31] Garai horretan eta lehenago ere baziren paper errotak Zuberoan (Segurola Azkonobieta, 2002, 323. or.).

212. or.; 1935 II, 105. or.). Paper hori, “hiru O” deituriko ur markarekin, Espainiara saldu ohi zela ere zehazten du (Segurola Azkonobieta, 2001, 233. or.)³². Jean Brun papergilea, berriz, 1780-1781ean Mirepeix herriko paper errotan kokatzen du Nicolaïk, eta horko papera Iruñera saltzen zela ere azaltzen du, 1782ko dokumentu batean oinarrituta (Nicolaï, 1935 I, 214, 217. or.).

Paperean ur markek *Aberatztarzun gussién guils bakhoitza* eskuizkribua jatorrizkoa dela erakusten dute, papera Egiategik atarian idatzi zuen data (1782) baino lehenago ekoitzi zelako (1780). Txomin Peillenek eskuizkribua beharbada 1780. urterako idatzia izan zitekeela adierazi zuen (2011, 17. or.), baina dataziorako duen fidagarritasun mailagatik aztertutako ur markek eskuizkribu hau 1780an edo handik gutxira idatzi zela aditzera ematen dute, ez lehenago. Kontuan izan behar dugu, bestalde, Egiategik goian aipatu dugun Daubentonon *Instruction pour les bergers...* lana ezagutu bazuen, hura 1782an argitaratu zela.

Hala eta guztiz ere, eskuizkribua ez dago osorik, orriak falta dira, eta goian aipatu ditugun baldintzak direla-eta irakurri ahal izan ditugun ur markak dira, ez guztiak, ezta plegu guztietan ere. Gerta daiteke, izan ere, beste jatorri bateko papera ere erabiltzea, eta eskuizkribuan ageri den data baino geroago ekoitzia izatea ere, beste zenbait eskuizkributan gertatu zaigun gisan³³. Eskuizkribuan halako ur markarik balego, hau da, 1782 baino beranduagoko papera ere erabili bazen, kopia baten —eta ez jatorrizkoaren— aurrean egongo ginатеke edo garai ezberdinetan egingakoa litzateke.

- Jatorrizkoaren letra BNFko C-156 eskuizkribuaren oso antzekoa da, Joffrion-ek kopiatutako C-154 eta C-155 eskuizkribuekiko diferentzia nabarmenekin. Mitxelenak testua irakurtzeko zailtasuna aipatu zuen (1963, 79. or.). Peillenek ere (2011, ix. or.) antzeko oharra egin zuen

[32] Oviedoko udal agiritegiko zenbait eskuizkributan birritan ageri da ur marka bikoitz hau, kaieraren erdiko tolesturaren bi aldeetara: ezkerrean, urtea daraman marka, eta, eskuinean, papergilearen izenarekin batera papera ekoitzi zen lekua, J CAZAUX / BERN, hain zuzen. Ezkerreko ur marken arabera, 1785ean eta 1788an ekoitzitako paperak dira, baina irudia aldatzen da, ez da Egiategirenean ikusten dugun bera, haietan “hiru O” deituriko ur marka baita, Nicolaïk azaldu bezala. [Díaz de Miranda, M^a. D. & Herrero Montero, A. M^a. (2005). El papel en los Libros de Acuerdos del Ayuntamiento de Oviedo. Años 1789 a 1812. In *Actas del VI Congreso Nacional de Historia del Papel en España* (303-384. or.)]. Galiziako artxiiboetako dokumentuetan ere papergile bera ageri da 1788an ekoitzitako paperean: J CAZAUX BERN FIN 1788 [Basanta Campos, J. L. (coord.) (2000). *Marcas de agua en documentos de los archivos de Galicia. Siglo XVIII*. Tomo V-VI. La Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza].

[33] Segurola Azkonobieta, K. (2013). Oikiako Dotrinak: F. Antonio Agirre Gabiria (Marin 1728 - Oikia 1805). *Lapurdum*, 17, 223-253. Ikus 240-241. or.

lehen liburuaren bigarren zatiari buruz [C-156], irakurgaitza dela zuzenketa asko dituelako, hau da, garbian jarri gabeko zirriborroa dela, lehena [C-155] ez bezala. Hortaz, eskuizkribua Egiategi beraren eskukoa dateke.

Eskuizkribuaren azterketa honek erakutsi du, alde batetik, *Aberatzarzun gussién guils bakhoitza* Juseff Egiateguyren 1782ko jatorrizko eskuizkribua dela, gutxienez 1780an idatzia, ez lehenago; bestetik, guregana iritsi diren datuen arabera (orrialde kopurua, egitura, kapituluaren izenburu eta banaketa...), 1961ean Gipuzkoako Aldundiak erosi zuen eskuizkribu bera izan dugula esku artean. Hitz gutxitan esanda, A. Irigaraik, K. Mitxelenak eta L. Akesolok deskribatu, baina osorik transkribatu ez zuten eskuizkribu bera aztertu eta editatu dugu.

* * *

Gaur egun Koldo Mitxelena Liburutegian jasota dago eskuizkribua, 1961eko bere gordelekura, Gipuzkoako Foru Aldundiaren Liburutegira, itzuli da.

2012an Txomin Peillenek xx. mendearen erdialdeko zatia jo zuen kopia zatia argitaratu zuen, eta hemen editatu dugun jatorrizko eskuizkribuaren hamazazpi orrialde dira.

Orain, 1963ko *Eganek* jasotako lehen aipamen hartatik mende erdi bat baino gehiago igaro denean, aldizkari berean argitaratzen dugu Juseff Egiateguyren *Aberatzarzun gussién guils bakhoitza* (1782) jatorrizko eskuizkribuaren edizio kritikoa Manuel Padilla-Moyanoren eskutik.

Irakurri eta goza, irakurle!

Ezin dut sarrera hau bukatu, aldizkariaren erredakzio kontseiluaren ize-nean, edizio hau plazaratzen lagundu digutenei eskerrik zinezkoenak eman gabe. Iñaki Artetxeri, Joxe Artetxe zenaren semeari, eskuizkribua adeitsuki eskuratzeagatik; Pedro Berriotxoaren historialariari, eskuizkribua aztertzeko eskaini zigun aukeragatik eta erakutsitako konfiantzagatik; orobat, eskerrak Anton Ugarteri, Balioen Filosofia eta Gizarte Antropologian doktore eta EAEko adiskideari, argitalpena bideratzeaz eta Egiategiaren lanei buruzko hainbat datu biltzen laguntzeaz gain, Gipuzkoako Foru Aldundiaren erosketa-agiria eta aktak eskuzabal helarazi dizkigulako; eskuizkribuaren digitalizazio lana egin digun Koldo Mitxelena Liburutegiari, bereziki Xabier Campo Cemboraini; Ana Otegi Atorrasagasti Gipuzkoako Artxibo Orokorreko teknikariari eta Gipuzkoako Foru Aldundiko Zerbitzu Orokorretako Zerbitzuko Lierni Otamendiri, erosketaren agiria lortzeagatik; Imanol Alkorta inprimatzaileari, argitalpenaz arduratzean egindako lan eskergagatik ere eskerrik zinezkoenak; eta bereziki gure esker ona Manu Padilla edizio-gileari, gure proposamena onartu eta J. Egiategiaren lana hobeto ulertzen eta ezagutzen lagundu digun edizio-lan nekeza bezain bikaina egiteagatik.